

A bányászjelvény heraldikai és szigillográfiai alkalmazása Magyarországon

GAVALLÉR PÁL

A legelterjedtebb bányászszimbólum az ék és a kalapács, melyek többnyire nyelüknél keresztbe helyezett formában jelennek meg a különböző ábrázolásokon, így a címereken, pecséteken is. Egyes esetekben szokatlan eszközt figyelhetünk meg bányavállalkozók címerében: a *létrát*. A bányászjelvény heraldikai és szigillográfiai (azaz pecsétani) alkalmazására nem bányászati vonatkozású címerben is találunk példát, utalva arra, hogy annak tulajdonosa, birtokosa bányavárosban töltötte be hivatalát.

Abrudbánya régi címerének sasa jobb karmában keresztbe tett ékkel és kalapáccsal ellátott kis pajzsot tart; újabb címerében a griff (tehát a sas és az oroszlán keveréke) mellső jobb karmában van a bányászjelvény.

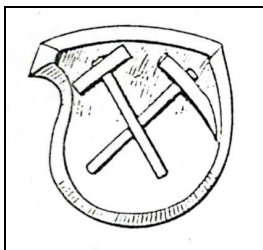
Aknasugatag pecsételőjén feliratos szalaggal átkötött ék és kalapács látható.

Bakabánya 1686-os pecsétjén 3 kalapácsból és ékből egy párat két bányász formál jelvénnyé. A városi protokollum szerint ezt *Körmöcbányán* vészték.

Bélabánya 1466-os címerében keresztbe helyezett lebegő ék és kalapács van. Az 1575-ös címerben a pajzstalptól jobbra kapa áll el.

Besztercebánya, bányavállalkozók: egyikük címerében keresztbe rakott ék és kalapács jelenik meg. (1. ábra; Ipolyi A.: *A besztercebányai egyházi műemlékek*, 28. p.) A másik két polgár létrát választott jelvényül. *Glocknitzer Benedek* pajzsát háromfokú létra hasítja száraival, a mező bal harmada közepén G monogrammal (2. ábra; Ipolyi, i. m. 28. p. *Ipolyi* a G betű feloldásaként

Gurteller nevet említ.) Königsberger Mihálynál balra domborodó négyfokú létrát fog közre az M K monogram. (3. ábra; Ipolyi, i. m.; Péch A: *Alsó Magyarország bányamívelésének története*. 1. köt. 1600-ig. Bp. 1884. 75–76. p.). Ez a két eset bizonyítja, hogy a bányászatra utaló jelvényként használták a létrát is.

1. ábra

2. ábra

3. ábra

Bogsánbánya, Dobsina és Dognácska címerének pajzsában keresztbe tett ék és kalapács lebeg (az utóbbi esetében ellentétesen elhelyezve, azaz balra van az ék, jobbra pedig a kalapács).

Felsőmecenzéf: hármás halom fölött egymást keresztező hosszú nyelű, erősen „elfektetett” ék és kalapács.

Jászó: a pajzstalpon levő sárkány hátán szív-pajzsban a magyar címer, tőle jobbra és balra egy-egy bányászjelvény van. Az általunk ismert címerek esetében nem különböztethető meg egy-mástól az ék és a kalapács.

Jolsva: keresztbe tett lebegő ék és kalapács két kohászszerszám (fogó) között van.

4. ábra

Kapnikbánya címerén az álló bányászalak jobbában éket tart, sapkáján pedig kivehető a hagyományosan ábrázolt bányászjelkép.

Körmöcbánya, sigillum pristaldi: 1533-ból származó poroszlói pecsét alsó mezőjét a városra utaló lebegő küllős félkerék foglalja el, amelynek közepére támaszkodik a bányászjelvény, ami *Körmöc* városi pecsétjeinek egyikében sem található meg. E poroszlói pecsétnek nincs kimondottan bányászati gyökere, a jelvényel csak arra kívántak

utalni, hogy egy bányaváros bírói hivataláé (4. ábra, Borovszky S. [szerk.]: *Bars vármegye*, é. n., 86. p. Több ábrát nem közlünk, azok lelőhelyét a felsorolt irodalom jelzi.)

Libetbánya: álló alak két oldalán egy-egy lebegő kis pajzs, a jobboldaliban keresztbe helyezett ék és kalapács. Kollernél az emberalak balra térdel, a kilétére és nemére nézve a szakírók eltérő véleményen vannak.

Nagybánya 1480. évi pecsétjén a lépcsőzetes hegy jobboldali tároszájában balra térdelő bányász a kezében tartott ékre kalapáccsal ütni készül. Mellette jobbra hajló alak kapál. Ebben kétségtelen, hogy a kapa nem bányász-, hanem kertészeti szerszámként szerepel az ábrázoláson, a város környéki jelentős szőlőművelésre utalva. A felsőbányaiak is béreltek *Nagybányától* szőlőket. A pecsét vésnöke, illetve megrendelője a bányászat mellett ezt is megörökítésre méltónak tartotta. *Nagybánya* többi pecsétjén még szőlőtőkét is láthatunk.

Nagyőrce 1711. évi pecsétjében fegyveres vitéz jobbjában kisebb pajzsot tart, benne balra álló bányászék keresztbe téve kohászfogóval. *Eperjessy* ék helyett kalapácsot mond. Faller mindkettőt bányászelvénynek írja. Szerintünk *Eperjessy* kalapácsa ék, amely a helység vasércbányászatára, a fogó pedig a kohászatra utal. Véleményünket támogatja az újabb címer felső mezejében levő ék-kalapács, valamint az alsó mezőben szimmetrikusan lebegtetett kohászszerszámok. Ha csak a kohászatra kívánt célozni a vésnök 1711-ben a kalapáccsal, akkor a rócei hámosok miért készítettek 1721-ban külön pecsétet? A kohászat foglalkozási körébe beletartoznak a hámosok is. Az utóbbiak pecsétjéről maga *Eperjessy* tudósít (*Archaeol. Ért.*, 1883. 54. p., csak a leírása.).

Rákos (Gömör vármegye): csak leírásokból ismerjük 1749-es nagyobb és 1797-ből származó kisebb pecsétjét. Mindkettőben ék és kalapács van keresztbe téve.

Rimabánya, (17. sz. közepéig Koronabánya): 1688.évi pecsétjében „... két könyöklő kar kalapácsokkal ... Eredetét vette az elmúlt századokban virágzott bányaműveléstől, onnan rajta a bánya jelképe a kalapács”. (*Sürgöny*, 1864, 7. sz, 2. p.) Szerintünk az egyik kar valószínűleg éket tart, mely e régi pecséten a majdnem 200 évvel később leírás idejére már megkopott. Ha

viszont beigazolódik a két kalapács bányász-jelképként való alkalmazása, ez ritka példának számítana a 17. században. Egyúttal erősítheti *Nagyróce* esetében *Eperjessy* kalapács-meghatározását is.

Rudabánya 14. sz. közepére keltezett ezüst pecsétnyomójának álló alakját függőlegesen elhelyezett ék és kalapács fogja közre. A bányászszerszámokat valószínűleg a szimmetria kedvéért alakította ilyen formában a vésnök.

Selmecbánya 1275. évi pecsétjének háromszögű pajzsos címerében, bányászati heraldikánk eddig ismert első darabjában a klasszikusok szerint a pajzsfő jobboldali sarkában ék, a baloldali kapa, a pajzstalpon pedig üllőt verő kalapács látható. Tehát itt is, akárcsak *Rudabánya* esetében, a bányászat jelképei nem a megszokott, keresztbe helyezett formában, hanem egyenként, egymástól elkülönülve jelennek meg. A későbbi selmeci pecsétek többnyire tárcsapajzsos címereiben gyarapodik a bányászszerszámok száma.

Stósz: a pajzstalpon levő hármashalom fölötti felső mezőben S betű fogja össze a keresztbe helyezett éket és kalapácsot.

Telkibánya 1428. évi pecsétjének két oldalán egy-egy, ékkel és kalapáccsal ércet fejtő, díszegyenruhás bányász látható.

Torda: a címer az alsó mezőben a tordai hasadékot szimbolizálja, a két sziklatömb közül a jobboldalin hagyományosan ábrázolt, vagyis keresztbe helyezett ék és kalapács van.

Néhány bányaváros pecsétjét, illetve címerét terjedelmi okokból kirekesztettük mostani vizsgálódásunkból. Csak a legfontosabbakra, legérdekesebbekre kívántuk felhívni röviden a figyelmet, abban a reményben, hogy a heraldika és a sigillographia eddig kevésbé művelt részterületéről sikerül összefoglalást adnunk.

I r o d a l o m

Bakabánya sz. k. bányaváros pecsétje. = *Sürgöny*, 1863/56. sz.

EPERJESSY Kálmán: Régészeti tárgyak Nagy-Röczén. = *Archaeologiai Értesítő*, 1883.

- FALLER Jenő: Bányászati vonatkozású magyar városcímerek. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 75. évf. 1942. 481–491. old.
- FALLER Jenő: Selmezbánya címeréről. = *Bástyánk*, 1943. 2. sz.
- Gömörmegyei rátkai járási pecsétek. = *Sürgöny*, 1864/43. sz.
- Kishonti járás községi pecsétjei. Közli: RES. = *Sürgöny*, 1864/7. sz.
- RÁKÓCZY Sámuel: A magyar bányászat műkincsei. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 44. évf. 1911. I. köt. 649–677. old.
- Turul*, 1884/48. p.
- DARVASY Mihály: *Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése*. Bp. 1942. Pallas.
- Gergely Ernő: *A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig*. Bp. 1986. Műszaki Könyvkiadó, 191–201 p.
- IPOLYI Arnold: *A besztercebányai egyházi műemlékek története és helyreállítása*. Bp. 1878. MTA.
- KIRNBAUER, Franz: *Schlägel und Eisen und andere Symbole der Berg- und Hüttenleute*. Wien, 1975. Montan-Verlag. (Leobener Grüne Hefte 156.)
- KOLLER, Josephus: *Geographia Hungariae... Tyrnaviae*, 1734. Berger.
- Nagybánya és környéke*. Szerk.: Palmer Kálmán. Nagybánya, 1894. Molnár.
- NYÁRY Albert: *A heraldika vezérfonala*. Bp. 1886. MTA.
- PÉCH Antal: *Alsó-Magyarország bányamívelésének története*. 1. köt. Bp. 1884. MTA.
- SZÉLL Sándor: *Városaink neve, címere és lobogója*. Bp. 1941. Globus ny.
- SZMIK Antal: *Adalékok Felsőbánya sz. k. bányaváros monográfiájához*. Bp. 1906. Kellner.
- Vivat Academiae...* Bp. 1985. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület – Országos Erdészeti Egyesület.

*

A tanulmány elkészültét a T 26.468. számú OTKA kutatási támogatás is elősegítette.